

**ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА:
ФОРМА І ЗМІСТ*****В. В. Бездрабко***

Висвітлюються досягнення науковців-педагогів, розробників документознавства як навчальної дисципліни. Аналізується структура і зміст перших навчальних видань із документознавства, виявляються подібності й відмінності між ними, їхнє значення як історіографічного факту та дидактичного матеріалу.

Ключові слова: документознавство, історіографія, навчальні видання

The achievements of scientists and pedagogues in elaborating documentary studies as training subject have been highlighted. The structure and content of the first documentary studies tutorials have been analysed, common and peculiar features have been determined, as well as their meaning as historiography fact and didactic material.

Питання забезпечення навчального процесу навчальними виданнями, доопрацювання фахових програм і курсів, розроблення концепції викладання дисциплін документально-комунікаційного циклу, що відповідає засадам вищої освіти, безперечно, залишається надзвичайно актуальним для тих, хто навчає й опановує спеціальність за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність» [28, 39]. Напружена ситуація з навчально-методичним забезпеченням студентів-документознавців притаманна для всіх країн пострадянського простору, де функціонує система їхньої підготовки. Приміром, у Російській Федерації лише за останні два десятиліття педагоги-практики запропонували низку видань із документознавства. Більшість із них структурно вибудована та внутрішньо наповнена на ґрунті ототожнення документознавства з діловодством (О.В. Охотніков, О.О. Булавіна, М.В. Стенюков, М.І. Назаров) [21; 22; 30], або ж виконані у дусі «документологічної версії» документознавства (Н.Б. Зінов'єва, О.М. Зусьман) [6; 7]. Проте помилково вважати відсутніми в російському науково-педагогічному просторі праці, що віддзеркалюють основи традиційного документознавства. Таким є, приміром, навчальний посібник М.С. Ларькова, в якому теоретичні питання розглядаються через призму вузлових положень про походження і сутність документа, його функції, властивості, ознаки, структуру інформації, способи і засоби документування, документну комунікацію тощо, базованих на основі мітяєвського «спеціально-історичного» документознавства [20].

Одними з найважливіших досягнень в історії вітчизняного документознавства кінця ХХ – початку ХХІ ст. виявилися концепції відомих учених: С.Г. Кулешова, Н.М. Кушнарєнко, М.С. Слободяника і Г.М. Швецової-Водки, що пояснюється наслідком важливих обставин. Передусім це те, що всі вони успішно розробляли принципово важливі історичні, теоретичні і методологічні засади документознавства, а також те, що творчі напрацювання поважних науковців паралельно впливали на зміст навчальної спеціальності вищої школи – «Документознавство та інформаційна діяльність». Завдяки здобуткам знаних дослідників документознавство в системі освіти набуло докорінно іншого значення і стало таким же розмаїтим за змістом, попри існуючі галузеві стандарти, як і відмінність концепцій, що лягли в основу авторських курсів навчальної дисципліни.

Перший в історії української науки підручник із документознавства вийшов із-під пера відомого науковця, лідера харківської документознавчої школи – Н.М. Кушнарєнко, який відразу став гостро запитаним навчальним виданням, що призвело до восьми стереотипних перевидань (станом на 01.01.2009 р.) книги [19]. Досвід систематизованого викладу історичних, теоретичних, методологічних проблем документознавства як навчальної дисципліни

виявився успішно наслідуваним і продовженим багатьма прихильниками концепції науки Н.М. Кушнарєнко. Її визнання факту узалеженого змісту від ідей і праць російського дослідника Ю.М. Столярова чітко й однозначно вказує на прихильне ставлення до ініціатив московського колеги та активну їхню підтримку й поширення в межах українського наукового простору, свідченням чого став кількасот-тисячний наклад. Відтак, констатуємо початкову спрямованість навчального видання на прищеплення у студентської молоді «документологічної версії» документознавства.

Ставлення до курсу «Документознавство» як провідної загальнопрофесійної дисципліни з підготовки фахівців напрямів підготовки «Бібліотекознавство і бібліографія», «Документознавство та інформаційна діяльність», «Музейна справа й охорона пам'яток історії і культури», «Архівознавство», «Менеджмент організацій» тощо, котра тісно пов'язана з інформатикою, соціальними комунікаціями, книгознавством, аналітико-синтетичною переробкою документів, діловодством та іншими навчальними дисциплінами, визначило місце і роль предмета у схемі навчального плану спеціальностей. Мета авторського курсу полягала в тому, щоб сформувати у студентів системне уявлення про сутність, структуру, функції і багатоманітність документів, які складають основу **документної комунікації** (виокремлено – Н.М. К.), фондів бібліотек, інформаційних центрів, архівів, музеїв, видавництв, книжкових магазинів, а також скласти загальну схему процесів документування, обробки, зберігання, використання документів [18, 15-17]. Таким чином, початкова націленість на вивчення документа як абстрактного поняття від моменту його створення і до переходу в стадію зберігання з метою дальшого користування та виконання головної функції – збереження інформації задля передачі її в просторі і часі, вкотре видала автора підручника прихильником документології в розумінні Ю.М. Столярова.

Відсутність у вітчизняній історіографії спеціальних монографій, присвячених історії та теорії документа і практики роботи з ним, досліджень еволюції документознавства як науки та навчальної дисципліни, спонукала, згідно з зізнанням автора, вдаватися до системного розгляду документа – його сутності, структури, властивостей, функцій, класифікацій, що створювало теоретичну базу для представлення різних видів документів, які функціонують у суспільстві. Докладний аналіз розділів видання, присвячених різним видам документів, концепційно і структурно відповідає всім позиціям, за якими охарактеризовано збиральний образ документа. Відтак, 1) визначення поняття *вид документа*; 2) історія документа; 3) властивості, ознаки, специфіка документа за основними критеріями їхнього класифікування – за інформаційною (зміст документів; рівень узагальнення інформації; характер знакових засобів фіксації інформації; мірність запису інформації; призначення для сприйняття інформації; канал сприйняття інформації, ступінь розповсюдження документів; спосіб документування інформації), матеріальної (матеріал носія інформації; матеріальна конструкція чи форма носія інформації) складовими, обставинами їхнього побутування в зовнішньому середовищі (регулярність виходу у світ; час появи в зовнішньому середовищі; місце походження) стали визначальними позиціями для розкриття змісту кожного документа.

Різномічне представлення різних видів документів «оприсутнили» в підручнику особливу (у розумінні Н.М. Кушнарєнко) частину документознавства, що склала другий і третій розділи видання і охопила теми: «Видання», «Текстове видання», «Книга як основний вид видання», «Патентний і нормативний документи», «Періодичне і продовжуване видання», «Нотне видання», «Картографічне видання», «Ізографічне видання», «Неопублікований документ», «Діловий документ», «Документ як артефакт», «Кінофотофонодокумент», «Перфорований документ», «Мікрографічний документ», «Магнітний документ», «Оптичний документ», «Голографічний документ». Уникнення фрагментарного викладу навчального матеріалу призвело до розширення спектру репрезентації різних видів документів – від видання до голограми. Такий підхід оцінюємо двояко. З одного боку, прагнучи повного відбиття змісту загального документознавства, Н.М. Кушнарєнко вдається до якнайширшого демонстрування видів документів, а з іншого, це викликало зарахування до документів неусталених їхніх видів за формальними ознаками, які часом складно ідентифікувати такими.

Наприклад, справедливість уживання термінів *оптичний* чи *голографічний документ* є сумнівною, оскільки йдеться, передусім, не про специфіку інформації, зафіксовану на матеріальному носії, а про особливості матеріального носія та способи фіксації інформації.

Поряд зі значною часткою матеріалу, присвяченого особливому документознавству, третина обсягу видання відводиться під виклад теоретичних основ дисципліни. Це, зокрема, теорія документа, сутність центрального поняття науки і генеза його розвитку, загальна характеристика документа як системного об'єкта, тобто його форма та зміст, функції, структура, методи і способи документування, класифікація документів, соціальна документно-комунікаційна система як сфера їхнього функціонування. Авторське ставлення до документа як до «двосторонньої одиниці» – поєднання матеріального об'єкта з інформацією, закріпленої людиною способом [18, 21], визначаються окресленням ознак і властивостей. Розкриття системності об'єкта документознавства дозволило підтвердити перспективність методологічного прийому – виокремлення сукупності закономірно пов'язаних між собою елементів і часток, які складають певне цілісне утворення, єдність. Це значною мірою сприяло всебічному висвітленню форми, сутності, змісту інформаційної та матеріальної складових документа, які разом забезпечують виконання ним соціального призначення – зберігати і передавати інформацію в просторі і часі, задовольняти потреби суспільства в інформації, слугувати засобом передачі, накопичувати, концентрувати й упорядковувати інформацію з метою дальшого користування нею тощо.

Висвітлення документа як суспільно сконструйованого явища сприяло формуванню у студентів переконання про його надзвичайно важливе значення як одиниці соціальної комунікації. Прагнення Н.М.Кушнарєнко до найбільших узагальнень віддзеркалило ставлення до теорії документа як документології. Устремління до універсальних схем у документознавстві викликало зведення в одне еволюційне русло різних за змістом і походженням галузей знань, наук – документації, документалістики, інформатики, і, звісно, документознавства. Демонстрування переваг документознавства з-поміж них за рахунок пріоритетного вивчення «загальнодокументних питань» створювало передумови для поступового прищеплення погляду на нього як на фундаментальну науку дисциплін документально-комунікаційного циклу.

Упродовж багатьох років ідеї й підходи, викладені в підручнику Н.М. Кушнарєнко, мали значний вплив на розвиток українського документознавства. Поширеність і неухильна укоріненість завдяки старанням харківської документознавчої школи ідей документології Ю.М. Столярова призвели до їхнього масштабного запозичення в межах вітчизняного наукового простору [31]. Згубність цієї тенденції полягає в однобічному відстоюванні харківськими дослідниками однієї перспективи розвитку документознавства – т. зв. документологічної, при замовчуванні чи ігноруванні традиції. Проте саме множинність думок мусять скерувати науковою згодою стосовно пропагованих значень документознавства, підтверджуючи всеаспектність і відносність істини, що завжди можна зробити предметом дискусії. Порівнюючи перший підручник із документознавства з тими, що з'явилися пізніше, за авторством Ю.І. Палехи і Н.О. Леміш, М.В. Комової, відмітимо суттєву подібність і відверте наслідування творчим і педагогічним знахідкам Н.М. Кушнарєнко, що робить справедливим висновок про активне освоєння досягнень харківської дослідниці, які наразі потребують серйозного перегляду, вмотивованого досягненнями науки останнього десятиліття.

Чільним репрезентантом наук документально-комунікаційного циклу кінця 1990-х – початку 2000-х рр. стала Г.М. Швецова-Водка. Як відмічалось вище, у вказаний відтинок часу еволюційний розвиток документознавства «зірвала» документологія. По-різному сприйняли цю подію авторитети документознавчої науки. Адепти класичного документознавства поставилися до цього зважено спокійно, а прибічники «узагальнюючих його варіантів» взяли активно мусувати ідеї П. Отле, зрошуючи їх на ґрунті сучасної науки. Варто зазначити, що Г.М. Швецовій-Водці належить першість у вітчизняному науковому просторі щодо документологічної проблематики, не враховуючи побіжних зауваг Г.М. Доброва, датованих 1960-ми рр. [5]. Як науковцю їй імпонують ідеї і відповідні документологічні засади теорії П. Отле, а в плані методології – міждисциплінарні пошуки відповіді на питання: «Що є

«документ»? Наукова позиція Г.М. Швецової-Водки, безумовно, вплинула на концепцію навчального посібника «Документознавство», що вийшов у світ наприкінці 2007 р. [32]. Її можна визначити як результат поєднання варіативних сприйняття й оцінки ідентифікуючих галузь понять, природи, статусу, змісту, ролі і значення документознавства для науки і суспільства. Завдання посібника, за визначенням Г.М. Швецової-Водки, полягають у тому, щоб «бути теоретичним вступом до документознавства і книгознавства, забезпечити єдиний підхід до класифікації документів взагалі та книг зокрема», а зміст «відображає досягнення сучасного документознавства, ознайомлює із дискусіями з документознавчих проблем, пропонує альтернативні підходи до їх вирішення [32, 11-14]».

Навчальний посібник Г.М. Швецової-Водки, так само як і підручник Н.М. Кушнарєнко, призначено для студентів вищих навчальних закладів спеціальностей «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія», «Документознавство та інформаційна діяльність». Адресування книги студентам хоча й споріднених, але різних спеціальностей, чітко вказує на особливість посібника – прагнення врахувати специфіку кожної з них у межах одного тексту. Цільове призначення навчального посібника визначило його структуру. «Документознавство» Г.М. Швецової-Водки складається з двох, органічно залежних частин – «Основи теорії документа» і «Книга як вид документа». Кожна з них об'єднує тематично споріднені, ключові теми, деталізація яких відбувається на рівні логічно зв'язаних базових підтем, що забезпечує цілісне представлення об'єкта, предмета, методів, функцій, напрямів і дослідницьких завдань документознавства, його місця в суспільстві, соціального статусу, тобто, оперуючи історіографічними категоріями, «образу науки».

Робоча дефініція документознавства в навчальному посібнику Г.М. Швецової-Водки подається просто й лаконічно і звучить як **«наука про документ** (виділено – *Г.М. Ш.-В.*), яка досліджує процеси створення і функціонування документів [32, 181]». Узагальнений образ історії документознавства складається з хронологічно послідовних етапів його представлення – від накопичення емпіричних знань про документ, їхньої диференціації й оформлення перших галузей наукових знань до виникнення окремих наукових дисциплін. Такою називається документаційна наука чи документація П. Отле. Виклад оцінювання бельгійським ученим значення ідей документації для наукових дисциплін, що мають справу з документами різного походження (бібліотечного, архівного, музейного), Г.М. Швецова-Водка продовжує історією інформаційної науки, інформатики, документалістики, які вважає генетично спорідненими. Історію документознавства, його загального і спеціального відгалужень, автор представляє у контексті світового розвитку наук про інформацію та середовище їхнього виникнення й еволюції у вітчизняному науковому просторі. Подібний підхід уможливив, виважене представлення історичних передумов становлення і основних етапів розвитку науки про документ, а з точки зору методології, підійти до з'ясування сенсу трансформаційних процесів її форми і змін у змісті. Значне місце в навчальному посібнику займає висвітлення сучасного стану документознавства в Україні і за кордоном, основних положень концепцій Н.Б. Зінов'євої, С.Г. Кулєшова, Н.М. Кушнарєнко, М.С. Слободяника та ін. [32, 184-187]. Г.М. Швецова-Водка неоднозначно оцінює існуючі версії документознавства, дискусії довкола документології, що є цілком виправданим і цінним з огляду на цільове призначення видання.

Узалежено від розуміння змісту документознавства Г.М. Швецова-Водка розкриває його об'єкт, предмет вивчення і структуру [32, 187-197]. Цьому передують розгорнутий аналіз визначень об'єктно-предметної сфери наукової дисципліни сучасними зарубіжними (Н.Б. Зінов'єва) і вітчизняними (С.Г. Кулєшов, Н.М. Кушнарєнко, М.С. Слободяник) дослідниками. Відзначаючи сильні і слабкі аспекти тверджень колег, вона пропонує наступне бачення об'єкта документознавства – «документ як явище інформаційно-комунікаційної сфери діяльності суспільства» і його предмета – «визначення видів, структури і властивостей документа, а також закономірностей його створення та функціонування у суспільстві [32, 196]». Очевидним є відстоювання загального підходу щодо об'єкта і предмета документознавства, а заувага про залежність структури навчальної дисципліни «Документознавство» від спеціаль-

ності, для якої та викладається, професійної спрямованості та структури навчального плану [32, 197] визнає їхню конкретизацію на рівні окремих галузей документознавчої науки. У межах самого документознавства автор виокремлює загальну і спеціальну складові, які містять часткові дисципліни: теорія документа, теорія документних ресурсів, документна лінгвістика, документальні АПС, технологія збереження документів; і теорія документних потоків, управлінське документознавство, кінофотофонодокументознавство, електронне документознавство, картознавство, вчення про науково-технічну документацію, спеціальні види документів відповідно [32, 205], чим продовжує обстоювати і розвивати висловлені раніше думки. Варто позитивно поцінувати прагнення інтегрувати різні, часто суперечливі погляди на структуру документознавства, побутуючі в сучасній науці, а заодно запропонувати студентам зробити самостійні висновки щодо перспектив його розвитку.

Порушуючи питання місця документознавства в науковому просторі [32, 197-207], науковець відштовхується від одночасної належності дисципліни до різних циклів наук [32, 200], що гарантує йому багатогранні міждисциплінарні зв'язки. Пріоритетним у цій частині для Г.М. Швецової-Водки є з'ясування змісту документології, інакше кажучи, пошук відповіді на затребувані часом питання: чи можна її ототожнювати із загальним документознавством; теорією документа; комплексом наук, що вивчають документ у всіх його зв'язках? Тут проступає виразне тяжіння Г.М. Швецової-Водки до інформаційного підходу у визначенні природи, походження документології, її змісту, значення, статусу. Весь комплекс дисциплін, що досліджують інформацію, Г.М. Швецова-Водка пропонує об'єднати назвою *інформологія* (наука про інформацію), а також поділити цей комплекс на такі частини, як теорія інформації, інформатика соціальна й інформатика прикладна (комп'ютерна наука). Соціальну інформатику науковець прирівнює до теорії соціальних комунікацій і називає *ноокомунікологією*. У межах останньої Г.М. Швецова-Водка виокремлює теорію соціальної інформації і документологію як комплекс наук про документ, який розглядається як засіб комунікації. Таким чином, концепція документології автора демонструє відкритість для новітніх інтерпретацій у рамках інтегральності гуманітаристики, парадоксально плідної співпраці цілковито протилежних тенденцій (диференційних і інтеграційних) розвитку наук про документ.

Безперечно, класичними складовими теорії будь-якої науки є її методи та методологія. Про зміст і співвідносність цих понять сперечаються й досі. Ми згодні з Е. Касперським, що методом у сучасному розумінні є впорядкований і повторюваний спосіб дій, який провадить до досягнення певної дослідницької мети в певній сфері явищ. Натомість методологія на концепційному і прикладному рівнях займається описом, оцінкою і застосуванням методів [9, 28]. На відміну від попередника – підручника Н.М. Кушнарєнко, в якому відсутнє висвітлення методів документознавства, – в посібнику рівненської дослідниці питання знайшло широку репрезентацію [32, 207-215]. Під *методами* автор розуміє спосіб пізнання, а їхню сукупність тлумачить методологією. Незважаючи на популярність у документознавчій літературі порушеного питання, побутування різних його представлень і пояснень, чи не вперше маємо випадок докладного аналізу методичних рівнів провадження наукових досліджень: діалектико-матеріалістичного, загальнонаукового, спеціально-наукового, специфічного для низки споріднених наукових дисциплін, конкретних студій [32, 214-215]. Можна не погоджуватися з переліком заявлених автором методів студіювання на окремих рівнях, утім, передусім це буде питання не до навчального матеріалу, а до діалектики процесу пізнання, умовностей таких категорій як *загальний* і *конкретний* і їхньої співвідносності, регулювання дослідницьких процедур, нормативності методології і т. ін.

Значну частку «Основ теорії документа» посібника автор відводить висвітленню історичного розвитку значень поняття *документ* [32, 15-41], сутності його призначення [32, 42-53], визначенню функцій, властивостей і ознак [32, 76-102], характеристиці інформаційної і матеріальної складових [32, 103-141], класифікації документів [32, 142-180]. Примітною рисою суджень Г.М. Швецової-Водки про документ є його всебічна інтерпретація, відтворення різноманітних значень, слідування багатоманітності існуючих дослідницьких «правд», яке самому документознавству не шкодить. При розкритті теорії документа, представленої в

посібнику, відчутним є переслідування Г.М. Швецовою-Водкою мети – звести до спільного знаменника результати, отримані в окремих різних галузевих дослідженнях Л.А. Дубровіної, Н.Б. Зінов'євої, С.Г. Кулешова, Н.М. Кушнарєнко, Є.О. Плешкевича, М.С. Слободяника, Ю.М. Столярова та ін. Науковець ретельно слідує постулатам раціональної універсальності, верифікованості, побудові узагальнень на основі специфіки конкретної галузі наукових знань. Наприклад, аналізуючи ознаки документа, Г.М. Швецова-Водка, крім головних і похідних від них, виокремлює додаткові, прийнятні для одного з восьми значень документа, залежно від сфери його побутування [32, 100-101]. Значна частина навчального посібника відводиться висвітленню книгознавчої проблематики, а саме – з'ясуванню значення поняття *книга*, її функцій і властивостей, типології, докладній характеристиці окремих видів видань [32, 217-371]. Безумовно, це відповідає завданню посібника, про що згадувалося вище, і сприяє постачанню документознавчих ідей книгознавству з метою розвитку раціональних конструкцій його теорії.

Отже, посібник Г.М. Швецової-Водки «Документознавство» постав із усвідомленої необхідності і важливості для розвитку однойменної навчальної й наукової дисципліни. Вхідження до обігу дозволило подолати окремі стереотипи сприйняття документознавства, формує умови для поглиблення уявлень про різні аспекти історії, теорії документа, документально-комунікаційної сфери діяльності суспільства, причому і на рівні накопичення фактичного матеріалу, і на рівні теоретичного осмислення, так необхідного для появи якісно нових досліджень і зростання майбутніх науковців.

Критика, яка з'явилася на навчальний посібник Г.М. Швецової-Водки [1; 2; 4; 17; 29], а також пропозиції колег зробити книгу більш уживаною в пострадянських країнах, призвело до появи наприкінці 2008 р. «Общей теории документа и книги» [33]. Фактично йдеться про російськомовний варіант посібника «Документознавство», який став не просто «іншомовною копією», а й змістовно доповненим і переробленим виданням, що відображає авторську концепцію, узгоджену з дослідженнями різних науковців, котрі студювали проблеми документознавства та книгознавства, а також термінологічними розвідками останніх років. Привертає увагу трансформація назви – із «Документознавства» в «Общую теорию документа и книги», що переконливо вказує на рефрен документознавчої концепції Г.М. Швецової-Водки – документологію як каркас її розвитку.

2007 р. з'явилося ще одне навчальне видання під назвою «Документознавство», призначене для студентської аудиторії, що навчається за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність», у виконанні к. і. н., доц. Національного університету «Львівська політехніка» М.В. Комової [10]. Визнаючи курс «Документознавство» однією з провідних загальнопрофесійних дисциплін у підготовці фахівців із документознавства та інформаційної діяльності, а також «близьких за змістом спеціальностей «Бібліотекознавство і бібліографія», «Музейна справа та охорона пам'яток історії і культури», «Архівознавство», та, вказуючи на тісні зв'язки з навчальними предметами «Інформатика», «Соціальні комунікації», «Книгознавство», «Аналітико-синтетичне опрацювання документів», «Діловодство», М.В. Комова так визначає його мету: формування у студентів необхідних теоретичних і практичних знань про сутність, структуру, функції та класифікацію документів, що «складають основу документної комунікації [10, 9]».

Головне практичне призначення дисципліни, на думку автора аналізованого посібника, полягає в формуванні вмінь і навичок збирання, класифікації інформації, опрацюванні та використанні документів із метою задоволення інформаційних потреб органів управління, установ різних форм власності [10, 9]. Тому об'єктом навчального курсу проголошувалися «документи, які спеціально створюються для зберігання і передавання інформації», а предметом – висвітлення їхньої структури, властивостей, функцій, класифікації, ролі і місця в системі документної інформації [10, 10]. Відтак, структура посібника охоплює 14 тем: «Документознавство як наука про документ і документно-комунікаційну діяльність», «Документ», «Документно-комунікаційна система», «Класифікація документів», «Книга», «Патентний і нормативний документ», «Періодичне і продовжуване видання», «Нотне ви-

дання», «Картографічне видання», «Образотворче видання», «Неопублікований документ», «Діловий документ», «Кінофотофонодокумент», «Документи на новітніх носіях інформації», що віддзеркалює уподібнення видання на організаційному рівні викладу матеріалу до підручника Н.М. Кушнарєнко.

Розуміючи під *документознавством* комплексну науку про документ і документно-комунікаційну діяльність, яка досліджує «процеси створення, поширення і вивчення документних джерел інформації в історичному, сучасному і перспективному аспектах, розробляє принципи побудови документно-комунікаційних систем і методи їхньої діяльності», М.В. Комова дотримується думки про належність дисципліни до об'єднання наук про управління суспільними процесами, хоча зміст видання видає інші погляди дослідниці [10, 12]. Такий підхід може бути коротко підсумований у рамках головної тенденції сучасного розвитку документознавства – «центрованого» стратегічного поєднання в межах документології теоретичних засад традиційного документознавства з його версією, народженою книгознавчими, бібліотекознавчими, інформаційними трансформаціями 1970-1990-х рр. Підтримка поширеної думки про важливість старань П. Отле й А. Лафонтена для становлення документації як початкового етапу розвитку документознавства, праць К.Г. Мітєєва для ствердження останнього у статусі комплексної, інтегрованої дисципліни, що виникла внаслідок розвитку теорії і практики діловодства – форми управлінської діяльності, інформатики у виконанні О.І. Михайлова, О. І.Чорного, Р.С. Гіляревського, які переосмислили досягнення документаційної науки, сформувавши новий погляд на науку про документ шляхом узагальнення теорії інформації, розроблення концептуальних основ інформаційного аналізу, створення інформаційних моделей, дослідження документних потоків тощо, спонукала М.В. Комову констатувати положення про модерне документознавство як науку про документ чи «комплекс наукових документознавчих дисциплін», зосереджених на функціональному вивченні документів, студіюванні їхніх особливостей як матеріальних об'єктів із зафіксованою в них інформацією, видовій і типологічній класифікації [10, 13-20]. Ставлення до управлінського документознавства як породження архівної справи, оскільки «історична наука висуває свої вимоги до архівознавства з погляду якості документних фондів, що зберігаються в архівах, а архівознавство трансформує ці вимоги на оперативні документи системи управління, що знаходяться в процесі створення і безпосереднього функціонування», «вивело» роздуми М.В. Комової до його ототожнення з діловодством, а вказування на єдність із архівознавством підкреслило переконання львівської дослідниці в спорідненості з історичною наукою [10, 18-19]. Проте, зорієнтованість управлінського документознавства на вивчення управлінського документа обмежувала, згідно з пропонованими в навчальному виданні М.В. Комової завданнями, «справжній» зміст документознавства. Тоді ж інформатика, яка вивчала документну і недокументу інформацію, непомірно розширювала сутність документознавчої науки. Відтак, пошуки науковцями «золотої середини» і спричинили народження «узагальнювальної науки про документ», теорії документознавства, ядром якої є теорія документа (документологія) [10, 20-23].

Характеризуючи структуру дисципліни, М.В. Комова виокремлює такі повноцінні складові: загальне й особливе (спеціальне і часткове) документознавство. Дотримуючись переконання, що змістом загального документознавства є загальнотеоретичні, історичні, організаційно-методичні проблеми науки про документ і документно-комунікаційну діяльність, тобто її сутність, об'єкт, предмет і структуру, термінологію, концепції, взаємодію з іншими науками, закономірності і принципи розвитку та функціонування документа в системі документних комунікацій, а особливого – «особливості, притаманні окремим типам і видам документів, окремі процеси документно-комунікаційної діяльності [10, 22, 24]», М.В. Комова, впорядковуючи зміст видання, передбачила входження розділів із загальнодокументознавчої та спеціальної проблемної тематики. Кожен вид документа, зарахований до об'єктної сфери особливого документознавства, розглядається за єдиним зразком: загальна характеристика інформаційної та матеріальної складових, окремі види документа, їхня специфіка. Набір документів, що всебічно висвітлюються у виданні, подібний до репрезентованого у

Н.М. Кушнарєнко і охоплює картографічний, нотний, патентний, нормативний, образотворчий, неопублікований, діловий документи, кінофотофонодокумент, книга, періодичне і продовжуване видання, документи на новітніх носіях інформації – магнітний, оптичний, магнітооптичний, електронний, голографічний документи (за винятком перфорованого документа).

Таким чином, М.В. Комова виявляє себе прихильницею «документологічної версії» документознавства, провідником ідей харківської наукової школи. Географічна відстань між ними, вимірювана точками Сходу і Заходу – Харків і Львів, не означила відмінностей у наукових поглядах. Додатковий аналіз загальної літератури до усіх розділів видання виявив відсутність найвідоміших праць дослідників рівненської та київської документознавчих шкіл, а відсутність публікацій останніх років указує на тривалу апробацію навчального матеріалу, що призвело до певної застарілості окремої інформації, як-то посилання при розгляді термінології документознавства на ДСТУ 2732-94 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення», який на час отримання виданням рекомендації Міністерства освіти і науки України як навчального посібника (лист № 1.4 / 18-Г–1555 від 27. 09. 2007) уже втратив чинність і міг розглядатися в посібнику лише як історичний чи історіографічний факт.

2008 р. під багатообіцяючою назвою побачив світ навчальний посібник «Загальне документознавство», авторами якого стали Ю.І. Палєха та Н.О. Леміш [23]. На тлі існуючих варіантів викладу документознавства як навчальної дисципліни посібник вирізняється прагненням збалансувати існуючі розробки із загального та спеціального документознавства. Примітно, що під такою назвою навчальний посібник в Україні, як і в найближчому зарубіжжі, з'явився вперше, відтак, підвищений інтерес колег до видання має зрозуміле походження. Багатий педагогічний досвід, у т.ч. і в плані розроблення навчально-методичного матеріалу, допомогли авторам безпомилково визначити цільові пріоритети при написанні посібника. Запропонувавши читачам розуміти загальне документознавство «як синтез багатьох споріднених дисциплін, які так чи інакше вивчають різні види документів, їхні характеристики, класифікацію, способи створення й функціонування документної інформації, методи, засоби та універсальні форми, а також технологічні процедури роботи з документами [23, 3]», Ю.І. Палєха та Н.О. Леміш переслідують мету розкрити історію, теорію документа, еволюцію організації роботи з ним, характеристики окремих його видів, історію, теорію документознавства як науки та навчальної дисципліни [23, 3].

Апробований у студентській аудиторії навчальний матеріал, прочитаний Ю.І. Палєхою в Європейському університеті (м. Київ) для студентів напряму підготовки «Документознавство та інформаційна діяльність» склав основу посібника. Основний зміст видання групується в 6 розділів: «Етапи розвитку та засади документознавства», «Основи теорії документа», «Організація створення документа», «Документація офіційного походження», «Видання як вид документа», «Ідеографічні та іконічні документи». Назви перших двох розділів видають їхній теоретичний зміст, решта мають переважно теоретико-практичний або суто практичний характер.

Серйозність заявлених питань потребувала відповідного рівня розгортання та смислової відповідності. «Ударними» стали розділи «Етапи розвитку та засади документознавства» й «Основи теорії документа». Перший із них поділяється на підрозділи про історію, теорію «науки про документ» (вживання – *Ю.І. П., Н.О. Л.*), системи документування та їхню еволюцію, розвиток носіїв інформації, а другий – послідовно висвітлював методологічні основи знань про документ, визначення терміна *документ*, властивості, функції й ознаки документа, його інформаційну й матеріальну складові, комунікаційні можливості. Посилаючись на добре відомі праці С.Г. Кулєшова, Н.М. Кушнарєнко, М.С. Ларькова та інших зарубіжних і українських дослідників [13; 19; 20], автори посібника повторили відому схему еволюції документознавства, виокремивши етапи накопичення знань про документ у давнину, епоху середньовіччя, новий і новітній час. Відзначивши внесок у розвиток науки про документ «основоположника «дворянського» документознавства» – Ж. Мабільйона, засновника бібліографії К. Геснера, архівіста Якоба фон Рамінгена, російських теоретиків діловодства –

М.Л. Магницького, В.О. Вельдбрехта, М.В. Варадінова та історика-архівіста, джерелознавця К.Г. Мітяєва, автори не втрималися від коментарів про документознавство як науку інформаційного циклу, пов'язавши його розвиток із іменами прибічників інформаційної теорії походження дисципліни. Цілком очікувано, значну увагу приділено поглядам П. Отле, його послідовників, котрі трансформували документацію в інформатику, а згодом – документалістику, апробації їхніх ідей у російському науковому середовищі, переходу до «інформаційної» науки, завдяки уявленню про документацію як інформаційно-комунікаційну діяльність [23, 17]». Окремо поцінувавши інтеграцію наук про документ 1970-1980-х рр., зумовлену формуванням метанаукових тенденцій, активно обговорюваних В.М. Автократовим, Б.І. Ілізаровим, А.М. Соковою, Ю.М. Столяровим, іншими прибічниками традиційного документознавства та документології, автори посібника помітно симпатизують розгляду як «єдиного цілого» – комплексу теоретичних, методичних і організаційних проблем документознавства Н.М. Кушнарєнко та загальної теорії документа Є.О. Плешкевича [23, 22]. Доповненням до текстової частини підрозділу стала таблиця «Основні етапи становлення знань про документ», у якій за хронологічним принципом розкриваються різночасові «характерні події» (чи факти), імена причетних до них. Бажання показати «більш наочно розуміння процесів створення і формування науки про документ» через відсутність чітких засад верифікації призвело до того, що таблиця перетворилася в зібрання фактажу (часом неточного) і нерівнозначного, сортованого за певними графами. Це применшує вартість якості навчального посібника, попри обернене прагнення виразніше представити текстову частину підрозділу, присвяченого історії документознавства.

Внеском у розвиток теорії документознавства як навчальної дисципліни став підрозділ «Сучасні погляди на структуру науки про документ», розгорнутий довкола пошуків назв науки про документ – документація, документика, документологія, документографія, інформаційно-комунікаційна наука, документаційно-інформаційна наука, загальне документознавство, документологія тощо. Термінологічні викладки ілюструються відповідним тлом – загальним рівнем розвитку суспільства і науки, конкретними виявами магістральних тенденцій її еволюції в концепціях Ю.М. Столярова, Н.Б. Зінов'євої, А.М. Сокової, Н.М. Кушнарєнко, С.Г. Кулешова, М.С. Слободяника, Г.М. Швецової-Водки. Епістемологічний дискурс, продемонстрований при цьому, видає Ю.І. Палеху та Н.О. Леміш прибічниками багатоаспектного підходу до інтерпретації поглядів колег, метою якого, перефразовуючи Р. Барта, є реконструкція «об'єкта» у такий спосіб, щоб стали очевидними його призначення, ціль, способи функціонування [34, 214], тло формальної єдності їхніх міркувань, послідовне критичне представлення розходжень у думках, яке продукує безперервну і суперечливу природу наукового діалогу. Примітною характеристикою видання є особливе поцінування таких загальних документознавчих питань, як: системи документації та їхня еволюція, розвиток носіїв інформації, методологічні основи знань про документ, його теорія, зокрема поняттєво-категоріальний апарат дисципліни, властивості, функції й ознаки, інформаційні й матеріальні складові, комунікаційні можливості.

Прагнення об'єктивно представити зміст загального документознавства порушується введенням до посібника таких модулів – «Документація офіційного походження», «Видання як вид документа», «Ідеографічні та іконічні документи» (у т.ч. «Картографічні документи», «Музичні документи», «Ізографічні документи», «Аудіовізуальні документи») видає Ю.І. Палеху та Н.О. Леміш адептами науково-педагогічного досвіду Н.М. Кушнарєнко. Поміж тим, слід відмітити дидактичне бажання педагогів, документознавців модернізувати зміст навчального матеріалу за рахунок залучення висновків новітніх досліджень О.О. Вахромеєвої, Л.Г. Тупчієнко-Кадирової, С.Г. Кулешова, інших фахівців дисциплін документально-комунікаційного циклу, а також нормативно-правових розробок 1990-2000-х рр. щодо процедури створення та функціонування окремих видів документів. Вигідно вирізняє посібник із-поміж інших навчальних видань висвітлення через спрощені виклади найскладніших теоретичних і методичних питань, що, до певної міри, не позбавлено механічного схематизму, супроводжуваного відсутністю достатньої раціональної аргумента-

ції стверджуваних фактів, наукових положень. Окремі недоліки були усунені при підготовці другого переробленого й доповненого видання Ю.І. Палехи, Н.О. Леміш «Загальне документознавство» (2009) [23].

Оцінюючи зміст аналізованих навчальних видань, відзначимо, що основною їхньою спільною рисою є дотримання постулатів документознавства, продукованих фахівцями книгознавчих, бібліотекознавчих, бібліографознавчих дисциплін. Навчальні видання М.В. Комової, Н.М. Кушнарєнко, Н.О. Леміш, Ю.І. Палехи, Г.М. Швецової-Водки віддзеркалюють загальну, документологічну лінію документознавства, залишаючи на маргінесі власних текстів понад півстолітню історію науки, пов'язану з діловодством і архівною справою. Це спонукало представників київської школи документознавства відгукнутися власними навчально-методичними розробками, звернутими до традиційного сприйняття й прочитання навчальної дисципліни, витриманого в дусі його основоположника – К.Г. Мітяєва та авторів першого в Радянському Союзі навчального посібника М.П. Люшенко, Т.В. Кузнецової, Я.З. Лівшиця – «Документоведение. Документ и системы документации» [8]. Йдеться про посібники С.Г. Кулешова, а згодом – В.В. Бездрабко під назвою «Управлінське документознавство» [3, 13].

Першим у часі став вихід у світ посібника С.Г. Кулешова. Тривалі педагогічні вправлення знаного науковця звершилися коротким зібранням лекцій із ключових проблемних питань дисципліни, розташованих у такій послідовності – «Управлінське документознавство як наукова дисципліна», «Класифікація управлінських документів», «Уніфікація та стандартизація управлінської документації», «Управління документацією за кордоном». Поява посібника продемонструвала існування іншого наукового погляду, трансльованого у вищій школі студентам напряду підготовки «Документознавство та інформаційна діяльність», базованого на мітяєвському прочитанні змісту документознавства. Для С.Г. Кулешова документознавство зросло в лоні діловодства й архівознавства, відтак є природно орієнтованим на вивчення управлінського документа. Вважаючи управлінське документознавство єдиним конституційованим видом спеціального документознавства, і, ставлячи під сумнів розробленість будь-якого іншого, так само, як і загального документознавства, що не спирається на єдину практичну сферу роботи з документами й існує, передусім, завдяки абстрагованим умовиводам, народженим практикою різних наук, фактично стверджується інша лінія розвитку документознавства як навчальної дисципліни, орієнтованої на управління як особливий вид соціальної діяльності.

Пишучи в контексті традиційного документознавства, С.Г. Кулешов у доступній формі лаконічно виклав основні історичні й теоретичні засади дисципліни, зосередившись, поміж тим, на вузлових питаннях його теорії і практики – класифікація управлінських документів, їхня уніфікація та стандартизація. Набирання популярності в Україні зарубіжного досвіду керування документаційними процесами (далі – КДП), його подібність до управлінського документознавства та відсутність інформації про КДП у науковій і навчальній літературі спонукали автора вдатися до побіжного розгляду питання. По суті, це стало ще одним прийомом доведення автором легітимності існування управлінського документознавства на тлі винайдення подібних за змістом дисциплінарних варіацій у зарубіжному досвіді – *records management* (англ.), *gestion des documents* (фран.), *Schriftgutverwaltung* (нім.) тощо. Згодом з'явився навчальний посібник В.В. Бездрабко, який, за висловом С.Г. Кулешова, став успішно модернізованою версією попередника [14, 82]. Видання знайшло схвальну оцінку колег і було визнано одним із найвдаліших посібників із управлінського документознавства 1990-2000-х рр. [12; 27; 28] Поява 2008 р. ще одного навчально-методичного посібника з управлінського документознавства за авторством черкаських фахівців І.В. Захарової, П.П. Панченко [24] доводить затребуваність подібних видань напряду підготовки, що підтримує інтерес до теми.

Для студентів, які навчаються за напряду підготовки – «Документознавство та інформаційна діяльність», курс «Управлінське документознавство» є фундаментальним. Історично, теоретично та практично управлінське документознавство тісно пов'язано з загальним

документознавством, діловодством, документально-інформаційними комунікаціями, лінгвістичними основами документознавства, документально-інформаційним забезпеченням управління, архівознавством та іншими дисциплінами, які є базовими блоку Державного освітнього стандарту вищої школи спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність».

В.В.Бездрабко врахувала власний досвід і досвід вітчизняних, зарубіжних науковців, колеґ-викладачів управлінського документознавства. Зміст управлінського документознавства як навчальної дисципліни розкривають його мета та завдання. Метою курсу є вивчення управлінського документа і систем документації в їхньому історичному розвитку; теоретичних і практичних проблем створення документованої інформації у сфері управління; історії, теорії, практики управлінського документознавства як науки, а задля увиразнення вітчизняного наукового досвіду – дослідження зарубіжного. Завдання курсу полягають у тому, щоб: 1) відстежити еволюцію управлінського документознавства; 2) з'ясувати теоретичні засади управлінського документознавства; 3) показати взаємозв'язок управлінського документознавства з іншими галузями знань; 4) проаналізувати основні положення класифікування службових документів в установі; 5) виявити та розкрити тенденції уніфікації, стандартизації окремих форм документів, систем документацій у цілому; 6) ознайомити із сучасними нормативними документами щодо уніфікованих систем документації; 7) відстежити еволюцію керування документацією за кордоном; 8) розкрити роль міжнародних організацій із керування документацією у системі діловодства, веденні управлінського документа [3, 4].

Мета і завдання предмета «Управлінське документознавство» визначили структуру посібника, який складається з п'яти розділів «Історія управлінського документознавства як наукової дисципліни» (розділ I), «Теоретичні основи управлінського документознавства» (розділ II), «Класифікація управлінських документів» (розділ III), «Уніфікація та стандартизація управлінської документації» (розділ IV), «Керування документацією за кордоном» (розділ V). Деякі питання в посібнику висвітлено стисло, з урахуванням того, що вони детально розглядаються студентами при вивченні документознавства, діловодства, документально-інформаційних комунікацій, документально-інформаційного забезпечення управління, державного управління та інших навчальних дисциплін. Якісною особливістю посібника стала дворівнева схема викладу інформації: основний текст супроводжується додатковим, що складається з уривків з історичних джерел, правових, нормативно-правових документів, універсальних, спеціальних словників, енциклопедій, праць відомих науковців галузі.

Навчальне видання В.В. Бездрабко демонструє комплексний підхід дослідниці до викладання курсу, що полягає в позитивно результативній одночасності розширеного аналізу теоретичних проблем, дослідженні історії становлення і розвитку управлінського документознавства як наукової дисципліни, висвітленні методики роботи з документами в сфері управління. Висвітлюючи теоретичні засади управлінського документознавства, порушуються питання нормалізації термінології наук документально-комунікаційного циклу. Наслідування теоретичним студіям В.М. Автократова, К.Г. Мітяєва, С.Г. Кулешова продукує докладний розгляд досліджуваних тем та авторські відповіді на проблемні питання.

Треба відмітити, що неоднозначність тлумачення документознавства як навчальної дисципліни породжує відмінне наповнення змісту навчальних посібників і підручників з одноїменною назвою. Прикладом неусвідомленого користування лексемою документознавство викликало безпідставну підміну термінів. Яскравим прикладом подібного слугує навчальний посібник В.І. Кунченко-Харченко, присвячений основам організації інформаційно-документаційного обслуговування управлінської діяльності, складанню й оформлюванню документів, захисту інформації, іншим питанням документаційного забезпечення управління, названий «Документалістикою» [16]. Так само сталося з навчальним посібником А.В. Корж, у якому під гучною назвою «Документознавство» розмістили матеріали з діловодства, більшою мірою – правила оформлювання організаційно-розпорядчої документації [11].

Отже, помітним здобутком розвитку напряду підготовки «Документознавство та інформаційна діяльність» за останні два десятиліття став вихід у світ фахової навчальної літератури з документознавства, яка слугує закладанню підмурків навчально-методичного забезпечення виховання нової генерації документознавців, фахівців з інформаційної діяльності загалом. Якщо навчальні посібники В.В. Бездрабко, С.Г. Кулешова слугують представленням управлінського документознавства, то М.В. Комової, Н.М. Кушнарєнко, Н.О. Леміш, Ю.І. Палехи, Г.М. Швецової-Водки – документології. Докладно розкриваючи через визначення зміст тем курсів документознавства, управлінського документознавства, обґрунтовуючи основні теоретичні, історичні і методологічні положення, автори доповнили інформацію ілюстративним матеріалом – таблицями, схемами, світлинами тощо, «віртуально» розширивши прочитання тексту, зробивши його доступнішим для розуміння й засвоєння читачами, забезпечивши належний їм рівень. Безперечно, перші навчальні видання з документознавства є важливим історіографічним фактом розвитку української однойменної науки.

Педагогічна практика переконливо засвідчила, що перспектива творення навчальних видань належить їхній альтернативності, тобто відмові від «єдиного підручника», формуванню навчального-методичного комплексу, до складу якого мають увійти підручники, посібники, хрестоматії, збірки практичних завдань, довідники (наприклад, термінологічний, біографічний) тощо. Подібний навчально-методичний комплекс уможливить варіативне, всебічне засвоєння фактичного навчального матеріалу, опанування методичними можливостями його концептуальних інтерпретацій, оволодіння відповідним рівнем фахових знань, вміннями та навичками їхнього практичного застосування. Модерні констатації російських дослідників про успішність розвитку документознавства в Україні [25; 26] є цілком слушними, рівно, як і посилання на досягнення науковців-педагогів, авторів перших документознавчих навчальних видань.

Використана література

1. Бездрабко В.В. Новое пособие для документоведа – настоящего и будущего / В.В. Бездрабко // Научн. и технич. б-ки. – 2008. – № 8. – С. 105-111.
2. Бездрабко В.В. Образи модерної документознавчої науки і дидактики / В.В. Бездрабко // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 1. – С. 11-13.
3. Бездрабко В.В. Управлінське документознавство : навч. посіб. / В.В. Бездрабко. – К. : Четверта хвиля, 2006. – 208 с.
4. Геращенко М. Вагоме надбання вітчизняного документознавства / М. Геращенко, Т. Новальська // Бібл. планета. – 2008. – № 1 (39). – С. 38.
5. Добров Г.М. Машинні методи опрацювання інформації в історичних науках / Г.М. Добров // Український історичний журнал. – 1965. – № 1. – С. 96-100.
6. Зиновьева Н.Б. Документоведение : учеб.-методич. пособие / Н.Б. Зиновьева. – М. : Профиздат, 2001. – 208 с.
7. Зусьман О.М. Документоведение : учеб. пособ. / О.М. Зусьман. – СПб. : СПбГУКИ, 2003. – 108 с.
8. Документоведение. Документ и системы документации : учеб. пособие / М.Л. Илюшенко, Т.В. Кузнецова, Я.З. Лившиц / МГИАИ. – М., 1977. – 83 с.
9. Касперський Е. Література. Теорія. Методологія / Е. Касперський // Література. Теорія. Методологія: пер. із польської С. Яковенка / упоряд. і наук. ред. Д. Уліцька. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 28-45.
10. Комова М.В. Документознавство : навч. посіб. / М.В. Комова / Національний університет «Львівська політехніка», Інститут гуманітарних і соціальних наук. – Л., К. : «Тріада плюс», «Алерта», 2007. – 296 с.
11. Корж А.В. Документознавство. Зразки документів право ділової сфери : навч. посіб. / А.В. Корж. – К. : КНТ, 2007. – 316 с.
12. Кулешов С.Г. Бездрабко В.В. Управлінське документознавство : навч. посіб. – К., 2006. – 208 с. / С.Г. Кулешов // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 2. – С. 80-82. [Рецензія].
13. Кулешов С.Г. Документознавство: історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов. – К. : ДАКККіМ, 2000. – 163 с.
14. Кулешов С.Г. Проект концепції розвитку документознавства в Україні (матеріал для обговорення) / С.Г. Кулешов // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвідомч. збірн. наук. праць. Вип. 9. – К., 2007. – С. 80-100.

15. Кулешов С.Г. Управлінське документознавство : навч. посіб. / С.Г. Кулешов. – К.: ДАКККиМ, 2003. – 57 с.
16. Кунченко-Харченко В.І. Документалістика : навч. посіб. / В.І. Кунченко-Харченко. – Черкаси : ЧДТУ, 2006. – 147 с.
17. Кушнарєнко Н. Вагомий внесок у розвиток документознавства / Н. Кушнарєнко // Бібл. вісн. – 2008. – № 1. – С. 36-37.
18. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. / Н.Н. Кушнарєнко. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 486 с.
19. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение : учеб. / Н.Н. Кушнарєнко. – К. : Знання, 1997. – 424 с.
20. Ларьков Н.С. Документоведение : учеб. пособие / Н.С. Ларьков. – М. : АСТ, 2006. – 428 с.
21. Назаров Н.И. Документоведение / Н.И. Назаров. – Самара : СГТУ, 2002. – 80 с.
22. Охотников А.В., Документоведение и делопроизводство : учеб. пособ. : / А.В. Охотников, Е.А. Булавина. – М. : МарТ, 2004. – 287 с.
23. Палєха Ю.І. Загальне документознавство: навч. посіб. / Ю.І. Палєха, Н.О. Леміш. – К. : Ліра-К., 2008. – 395 с.
24. Панченко П.П. Управлінське документознавство : методичний посібник для студентів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» / П.П. Панченко, І.В. Захарова. – Черкаси, 2008.
25. Плєшкєвич Е.А. Итоги формирования документационной науки в Украине: по материалам конференции. Обзор / Е.А. Плєшкєвич // Науч.-техн. информ. – Сер. 1. – 2008. – № 9. – С. 34-37.
26. Плєшкєвич Е.А. Неделя документационной науки в Украине. Обзор / Е.А. Плєшкєвич // Науч.-техн. информ. – Сер. 1. – 2007. – № 11. – С. 30-32.
27. Плєшкєвич Е.А. Поєднання досягнєнь традиційного документознавства з новітніми розробленнями [Рецензія] / Е.А. Плєшкєвич // Вісн. Книжкової палати. – 2007. – № 8. – С. 13.
28. Слободяник М.С. Нове видання з управлінського документознавства / М.С. Слободяник // Бібліотечна планета. – 2008. – № 1. – С. 39-40. [Рецензія].
29. Соляник А. Новый вклад в фундаментализацию содержания высшего библиотечно-информационного образования / А.А. Соляник // Бібл. форум України. – 2008. – № 1 (19). – С. 39-41.
30. Стєнюков М.В. Документоведение и делопроизводство : конспект лекций / М.В. Стєнюков. – М. : ПРИОР, 2006. – 173 с.
31. Столярєв Ю.Н. О документологической подготовке бакалавров документно-коммуникационного профиля / Ю.Н. Столярєв // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. – 2008. – № 3. – С. 13-26.
32. Швєцова-Водка Г.М. Документознавство : навч. посіб. / Г.М. Швєцова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 398 с.
33. Швєцова-Водка Г.Н. Общая теория документа и книги : учеб. пособие / Г.М. Швєцова-Водка. – М. : Рыбари; К. : Знання, 2009. – 487 с.
34. Bartes R. Critical Essays / R. Bartes. – IL: Northwestern University Press, 1972.